

lige i klare konklusioner. Det er her ofte nødvendigt for ham at udtale sig om overordentlig komplicerede forhold og sammenhænge, hvor der kan være utilstrækkelig information og/eller flere ligeværdige fortolkningsmuligheder. Her lægger han åbent problemerne frem og argumenterer for sin opfattelse, samtidig med at han klarlægger, hvornår der er tale om nogenlunde sikre præmisser, og hvornår argumentation og konklusion har en hypotetisk karakter. I denne forbindelse benytter han som oftest lejligheden til at pege på problemstillinger og emneområder, som kunne fortjene en forskningsindsats. Det er nemlig et andet karakteristisk træk ved bogen, at selv om den er fyldestgørende, så er den langt fra udtømmende. Den har ganske vist til det yderste udnyttet de foreliggende informationer om sit emne, men den er tydeligvis skrevet i den ånd, at lige så vigtigt, det er at præsentere og fortolke den foreliggende viden om emnet, lige så vigtigt er det at klargøre, hvad vi ikke ved noget om, og på hvilke punkter vor viden hviler på et usikkert eller ufuldstændigt grundlag. Derved bliver bogen ikke blot en længe savnet, komparativ oversigt over de skandinaviske socialdemokratiers politiske styrkeforhold, men også en vejledning for ny forskning inden for emnet og dets grænseområder.

Alt i alt er der for mig ingen tvivl om, at bogen i en årrække vil komme til at stå som et hovedværk, idet mange i den vil kunne hente oplysninger, forståelse og ideer om den politiske arbejderbevægelse i Danmark og de skandinaviske lande. Efter min opfattelse er den et udmærket eksempel på det høje faglige niveau i svensk statskundskab i almindelighed og på forskningskvaliteten på instituttet i Uppsala i særdeleshed.

Palle Svensson

Bent Gravesen, Velfærdsstatens krise, Århus: Modtryk, 1980, 250 s., 95,00 kr.

I modsætning til mange af de bøger, der anmeldes i dette tidsskrift, har denne bog et meget direkte politisk formål, idet den skriver sig ind i de seneste års venstrefløjsudgivelser, der forsøger at etablere en alternativ historisk forståelse af det danske samfunds udvikling i dette århundrede. Bogen er også ambitiøs, fordi den søger både at anskueliggøre, at "Den nuværende krise ikke blot er et midlertidigt økonomisk tilbageslag. Det er selve det samlede politiske system, der ligger bag velfærdsstatens lønfremgange og sociale reformer, der er kommet i krise" og samtidig "skitsere en samlet revolutionær-demokratisk løsning på krisen". Et sådant projekt bliver yderligere ambitiøst, fordi målgruppen forstås så bredt som fagbevægelsens medlemmer, højskoler, HF og gymnasier (jvf. bogens forord).

lige i klare konklusioner. Det er her ofte nødvendigt for ham at udtale sig om overordentlig komplicerede forhold og sammenhænge, hvor der kan være utilstrækkelig information og/eller flere ligeværdige fortolkningsmuligheder. Her lægger han åbent problemerne frem og argumenterer for sin opfattelse, samtidig med at han klarlægger, hvornår der er tale om nogenlunde sikre præmisser, og hvornår argumentation og konklusion har en hypotetisk karakter. I denne forbindelse benytter han som oftest lejligheden til at pege på problemstillinger og emneområder, som kunne fortjene en forskningsindsats. Det er nemlig et andet karakteristisk træk ved bogen, at selv om den er fyldestgørende, så er den langt fra udtømmende. Den har ganske vist til det yderste udnyttet de foreliggende informationer om sit emne, men den er tydeligvis skrevet i den ånd, at lige så vigtigt, det er at præsentere og fortolke den foreliggende viden om emnet, lige så vigtigt er det at klargøre, hvad vi ikke ved noget om, og på hvilke punkter vor viden hviler på et usikkert eller ufuldstændigt grundlag. Derved bliver bogen ikke blot en længe savnet, komparativ oversigt over de skandinaviske socialdemokratiers politiske styrkeforhold, men også en vejledning for ny forskning inden for emnet og dets grænseområder.

Alt i alt er der for mig ingen tvivl om, at bogen i en årrække vil komme til at stå som et hovedværk, idet mange i den vil kunne hente oplysninger, forståelse og ideer om den politiske arbejderbevægelse i Danmark og de skandinaviske lande. Efter min opfattelse er den et udmærket eksempel på det høje faglige niveau i svensk statskundskab i almindelighed og på forskningskvaliteten på instituttet i Uppsala i særdeleshed.

Palle Svensson

Bent Gravesen, Velfærdsstatens krise, Århus: Modtryk, 1980, 250 s., 95,00 kr.

I modsætning til mange af de bøger, der anmeldes i dette tidsskrift, har denne bog et meget direkte politisk formål, idet den skriver sig ind i de seneste års venstrefløjsudgivelser, der forsøger at etablere en alternativ historisk forståelse af det danske samfunds udvikling i dette århundrede. Bogen er også ambitiøs, fordi den søger både at anskueliggøre, at "Den nuværende krise ikke blot er et midlertidigt økonomisk tilbageslag. Det er selve det samlede politiske system, der ligger bag velfærdsstatens lønfremgange og sociale reformer, der er kommet i krise" og samtidig "skitsere en samlet revolutionær-demokratisk løsning på krisen". Et sådant projekt bliver yderligere ambitiøst, fordi målgruppen forstås så bredt som fagbevægelsens medlemmer, højskoler, HF og gymnasier (jvf. bogens forord).

Bogens direkte politiske sigte og den heraf følgende klare og kontante stil er med til at præcisere dens anvendelsesmuligheder. Bogen kan således hverken læses for at få en indføring i de senere års teoretiske debat om velfærdsstatens udvikling eller med henblik på en gennemgang af forskellige strategiopfattelser inden for arbejderbevægelsen og venstrefløjen. I stedet må bogen ses og læses som et meget omfattende forsøg på at kombinere en form for venstrefløjshistorie-skrivning med et forslag til en alternativ politik mod krisen. Og læst på denne måde fungerer bogen stort set som et samlet hele, der både formidler konkrete oplysninger og er et godt grundlag for videreudviklingen af en alternativ samfundsforståelse.

Bogen falder i 12 kapitler, der naturligt kan inddeles i 5 afsnit. De første kapitler behandler nogle myter om krisen og stiller nogle af de problemstillinger, krisen rejser. Herudover beskrives stagflationen, der ses som udtryk for keynesianismens fallit. Kapitel 3, der er en meget kort, men absolut rimelig gennemgang af marxistisk kriseteori, fører over til bogens tredie og omfattende del (kapitlerne 4-8). Heri fremstilles Danmarks politisk-økonomiske historie siden slutningen af 1. verdenskrig, og hovedvægten lægges på emner som arbejderbevægelsens konstituttering som politisk magtfaktor, udviklingen af classesamarbejdet som et samlet politisk system i kombination med den keynesianske økonomiske politik, styrkelsen af arbejderklassen omkring 1956 som grundlaget for 60'ernes sociale og demokratiske reformer, arbejderklassens svækkelse i 60'erne og markedsmekanismens udhuling af politiske reformer og indgreb og endelig velfærdsstatens krise i 70'erne som classesamarbejdets krise.

Bogens fjerde del behandler krisens årsager (kapitlerne 9-11). Her afvises først, at lønnen eller de offentlig ansatte er skyld i krisen, hvorefter krisens "virkelige årsager" fremlægges. Her fremhæves det offentliges dræn i merværdien, gennemsættelsen af kapitalismens gamle krisetendenser og spekulationen i jord og fast ejendom. På dette grundlag opstilles i bogens sidste kapitel et egentlig politisk program for fjernelse af borgerskabets magt, bekæmpelse af spekulationen, bekæmpelse af rovdriften på arbejdskraften og kampen for en revolutionær-demokratisk stat.

Det kan diskuteres, om der er nye synspunkter og oplysninger i bogen, men det ret konsistente forsøg på en samlende, alternativ historieskrivning og kriseforklaring virker i sig selv overvældende og fremprovokerer en række spørgsmål, hvoraf et fåtal skal berøres.

Det er bogens tese, at det danske samfund befinder sig i en såvel økonomisk som politisk krise. Dette synspunkt fremdrages utallige steder, for eksempel p. 209, hvor den økonomiske krise konkretiseres til den offentlige sektors stigende

inddragelse af merværdien, hvorfor der ikke investeres tilstrækkeligt i industrien. Sammesteds forstås den politiske krise for velfærdsstaten som det forhold, at produktionen ikke længere kan bære klassesamarbejdet, det vil sige både finansiere udbygningen af den offentlige sektor og samtidig tillade fagbevægelsen at dække de stigende skattebyrder med lønstigninger.

Hvad angår den økonomiske krise, gør udviklingen i en række sociale og økonomiske forhold det berettiget at tale herom. Ligeledes kan der tales om en form for krise for den statslige økonomiske politik, omend jeg tror, at forfatteren overvurderer keynesianismens hidtidige betydning som økonomisk teori for de statslige myndigheder. Imidlertid er den side af den politiske krise, der nærmest hævdes at resultere i borgerskabets langsigtede opsigelse af klassesamarbejdet og heraf følgende angreb på fagbevægelsens styrkepositioner ikke uden problemer. I hvert fald er det overraskende, at bogen ikke afspejler problemerne omkring de forskellige borgerlige partiers forhold til småborgerskabet og borgerskabet - herunder hele det politiske repræsentationsforhold. Og det forekommer også, at bogen tillægger borgerskabet en for éntydig, strategisk velovervejjet og gennemsættelig holdning til 'valget' mellem borgerlige og socialdemokratiske regeringer (pp. 128ff.). Ligeledes fortjener tesen om, at borgerskabet ønsker at knække ryggen på fagbevægelsen, en nærmere overvejelse. Inden for klassesamarbejdets ret vide og varierende rammer vil borgerskabet altid søge at svække fagbevægelsen, men derfra og til at hele borgerskabet ønsker at knække fagbevægelsen er der dog et stykke. Jeg vil vove den påstand, at de afgørende kapitalorganisationer faktisk ser en række fordele i at have en relativt stabil og troværdig forhandlingspartner og forbundsfælle over for mere venstredrejede udviklinger i arbejderklassen. Hvortil kommer, at den modsatte opfattelse let fører til det synspunkt, at hele borgerskabet skulle være på kollisionskurs mod væsentlige dele af det danske arbejdsmarkeds- og politiske system. Og en sådan kurs forudsætter givetvis anvendelse af langt mere radikale og åbne magtmidler over for fagbevægelsen, end den bogen sandsynliggør anvendelsen af.

Vi vender nu tilbage til opfattelsen af den økonomiske krise, det vil sige de offentlige udgifter som et "dræn i merværdien". Selve spørgsmålet om væksten i de offentlige udgifter og deres finansiering, herunder om de har en produktiv eller uproduktiv karakter i forhold til kapitalakkumulationen, er i de senere år blevet diskuteret kraftigt inden for samfundsvidenskaberne, også inden for en marxistisk forståelsesramme. Denne diskussion mærkes dog ikke at ligge bag fremstillingen. I stedet fremføres to argumentationer for merværdiens dækning af de offentlige udgifter. For det første hævdes, at hvis arbejderklassen finansierede de offentlige udgifter, så kunne den også bestemme udgiftsprioriteringen

- og det ville være helt anderledes end i dag (p. 153). Dette argument tager forfatteren selv næppe helt alvorligt. I direkte forlængelse heraf fremføres nemlig et andet argument vedrørende sammenhængen mellem drænet i merværdien, de stigende skatter, den øgede udbytning af arbejderklassen og kampen for øgede lønninger. Jeg tvivler på, at det er muligt at argumentere så frit mellem værdi- og pengestørrelser og mellem merværdirate og merværdimasse - og grundlæggende forstår jeg ikke argumentationen. Denne manglende forståelse kan selvfølgelig tolkes på flere måder, men i forhold til bogens meget brede, og i denne sammenhæng forudsætningsløse, målgruppe, er det utilfredsstillende, at en så central pointe ikke kan argumenteres tydeligere igennem.

Bogens forsøg på at kombinere analysen med et "revolutionært-demokratisk" perspektiv indeholder en række spændende synspunkter, der skriver sig ind i de seneste års diskussion på venstrefløjen og konkretiseringen af det socialistiske perspektiv. Dette afsnit er absolut velegnet til en fortsat diskussion af denne overordnede problemstilling. Men det er skuffende, at kapitlet kun et sted (p. 239) går lidt tættere på problemerne omkring overgangen fra de samfundsmæssige forhold og udviklinger, som behandles i bogens analytiske del, til den ustabile periode, hvor arbejderklassen gennem en magtovertagelse er blevet politisk ledende. Herimellem ligger 'den aktuelle situation', det vil sige den økonomiske og politiske krise og ikke mindst arbejderklassens og venstrefløjens reaktioner herpå. Det ville have været ganske spændende at få forfatterens bud på former og indhold af denne dynamiske proces, - herunder hvorledes den defensive kamp for levevilkårene og de demokratiske rettigheder kædes sammen med den mere offensive kamp, der peger frem mod magtovertagelsen. - I øvrigt slutter kapitlet og bogen med at formulere nødvendigheden af et politisk alternativ til Socialdemokratiet, altså opbygningen af et revolutionært parti (pp. 249f.). Enig eller uenig - i bogen virker påpegningen som en helt uformidlet tilslutning til et traditionelt marxistisk-leninistisk standpunkt.

Afsluttende vil jeg berøre bogens talmateriale, der altovervejende er hentet direkte fra eksisterende statistik og analyser. Enkelte steder er behandlingen dog mere selvstændig, blandt andet omkring diskussionen af lønomkostningernes betydning (pp. 143-47). I 1976 førtes en ret hed debat herom på baggrund af en vismandsrapport fra april, hvori det blev hævdet, at de danske lønstigninger var 18 pct. højere end industriens udenlandske konkurrenters. De metodiske mangler og forvridninger i denne udregning bliver med rette påtalt af forfatteren under inddragelse af alle relevante forhold kan et sådant lønforspring ikke dokumenteres, måske snarere tværtimod. (Og under alle omstændigheder er der en række statistiske problemer forbundet med en sådan international sammenligning).

Det er derfor beskæmmende, at forfatteren forinden på en noget tvivlsom måde har søgt at vise, at lønudgifterne ikke betyder særlig meget for industrien (pp. 142-43). Normalt relateres lønudgiften til værditilvæksten, og andelen ligger hyppigt på omkring 55 pct.: men forfatteren finder det lige så relevant at relatere lønudgiften til produktionsværdien, hvoraf den i 1975 udgør 24 pct. Rimeligheden i denne sammenstilling kan diskuteres, og virkelig problematisk bliver den følgende udregning. For at reducere lønudgiftens andel yderligere, opererer forfatteren med "de egentlige arbejderlønninger" i forhold til alle øvrige udgifter. Det kan næppe være forfatteren ubekendt, at opdelingen i arbejder-funktioner skyldes mange ting og blandt andet kan afhænge af virksomhedens alder og produkt-sammensætning. Mere afgørende er dog, at mange funktionærer varetager produktive funktioner, der også skal udfyldes i et socialistisk samfund. At arbejdsdelingen er bestemt af den kapitalistiske produktion, er altså ikke ensbetydende med, at alle funktionstyper er bundet til denne produktionsform.

Det fejlagtige i forfatterens betragtningssmåde kommer dog tydeligst frem i påstanden om, at en reduktion af arbejderlønningerne på over 15 pct. svarer til en reduktion på kun 4 pct. af alle øvrige udgifter. Disse øvrige udgifter specificeres som "... direktørlønninger, reklameudgifter, udgifter til tidsstudie-folk, opsynsfolk, og lignende ...", idet forfatteren generelt erkender, at der ikke kan spares på alle udgifter uden for lønomkostningerne. Her formildes klart det indtryk, at en reduktion af disse udgifter på kun 4 pct. svarer til en lønreduktion på 15 pct., hvilket forstærker et generelt billede af kapitalisterne som en lille flok frådserer, snyltere og spekulanter. Tages som et groft eksempel direkte udgangspunkt i industristatistikens regnskabstal for 1976 og følges forfatterens - urealistiske - forudsætninger et stykke, bliver resultatet anderledes. I stedet for en reduktion på 4 pct. svarer en lønreduktion på 15 pct. til en reduktion af resultat 1 ("Resultat iht. ovenst. poster") på omkring 9 pct. - altså mere end en fordobling af den nødvendige reduktion. I forhold til bogen som helhed er denne fejl ikke stor, men den forstyrrer billedet af en i øvrigt rimelig anvendelse af foreliggende statistik.

Niels Chr. Sidenius

K. Storm Hansen, Udenrigsøkonomi 1981. København: Det Udenrigspolitiske Selskab/Schultz, 1981, 167 s., 83,00 kr.

"Omverdenen kender ikke til spidsfindige markskel mellem økonomi og politik", skriver Storm Hansen i denne første årbog om udenrigsøkonomi, som Det Udenrigspolitiske Selskab forsøgsvis udsender.